

ביאורים

269 -ד- הוכחות לקיום הבחירה החופשית

לקיום הבחירה החופשית יש הוכחות מכמה אופנים, מוחש, מושכל, כתובים ומסורת.

מן המוחש - כל אדם מרגיש שהוא יכול לעשות מה שיבחר, אם ירצה לשתוק ושתוק, ואם ירצה לדבר ויכל לדבר. אם ירצה ללכת כך יהיה, וכך אם ירצה לשבת. בני האדם לא מרגישים שיש כוח חיצוני המונע מהם לעשות את הדבר בו הם בוחרים.

270 מן המושכל - במאמר ראשון הוכחנו שלא יכול להיות שלפעולה אחת יהיו שני פועלים. רבנו הוכיח זאת שם כנגד הדעה שיש שני בוראים לעולם. הוא העלה כמה קושיות כנגד דעה זו, למשל: כיצד שני בוראים בראו יחד את העולם, אם אחד עשה את כל העולם, להרי שהשני אינו בורא. אם נאמר שכל אחד ברא רק חצי עולם, אזי אף אחד מהם לא ברא את העולם בשלמותו, ויש לו שליטה רק על חצי עולם השייך לו. רבנו הביא עוד קושיות רבות על מנת לסתור דעה זו. ומכאן נחזור לנושא שלנו, אם הקב"ה מכריח את האדם לעשות פעולה, הרי ששניהם עושים פעולה אחת, ודבר זה כבר הוכחנו שלא יתכן. ועוד, התורה ציוותה את עם ישראל לקיים מצוות עשה ולא תעשה, לא יתכן לצוות אדם לעשות או לא לעשות מעשה, כאשר הדבר לא תלוי בו, ולתת לו על כך שכר או עונש.

271 וכן, אם מעשי בני האדם מוכרחים כל בני האדם, רשעים וצדיקים, זכאים לשכר טוב, מפני שעשו את רצון הבורא, שהרי לא הייתה להם בחירה. על פי זה, צדיק ורשע צריכים לקבל את אותו השכר, דבר זה דומה לאדם המעסיק שני פועלים, אחד בבניה ואחד בהריסה, שניהם מקבלים שכר, אף שהאחד בנה והשני הרס, מפני שעשו מה שצוו לעשות. וכן אם באמת הבחירה החופשית לא קיימת, אדם רשע יכול לטעון שהוא רצה להיות צדיק אך הוא לא יכול, מפני שהבורא הכריח אותו לעבור עבירות, ואין בכוחו לגבור על הבורא.

272 מן התורה- התורה כתבה שלכל אחד יש את יכולת הבחירה בין הדרך הישרה לדרך הרעה, וציוותה: "ובחרת בחיים" (דברים לט, ל), וכן נאמר במלאכי (א, ט): "מיידכם הייתה זאת לכם הישא מכם פנים, כלומר אומר הנביא שהקב"ה לא יקבל את הקרבנות והתפילות של ישראל בגלל מעשיהם הרעים, הרי שהבחירה בידם. וכן הקב"ה מדגיש שאין לו שום קשר לחטאים של בני האדם: "הוי בנים סוררים נאום ה', לעשות עצה ולא מני, ולנסוך מטיכה ולא רוחי, למען ספות חטאת על חטאת" (ישעיה ל, א), וכן בירמיה (כג, כא): "לא שלחתי את הנביאים והם רצו, לא דברתי אליהם והם ניבאו", כלומר הקב"ה לא שלח את נביאי השקר, אלא הם אומרים הכול מעצמם ובני ישראל מאמינים להם.

273 מן המסורת- ישנה אמרה ידועה, הכול בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב), הקב"ה הותיר לאדם את יכולת הבחירה אם הוא רוצה ללכת בדרכי ה' או לא, כמו שנאמר (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך דורש מעימך, כי אם ליראה את ה' אלהיך, ללכת בכל דרכיו ולאבהה אותו". כנגד הטענה שאין בחירה חופשית, יחזקאל אומר שלוש פעמים שאין ההכרח: "החפץ אחפץ במות רשע" (יחזקאל יח, כג), "כי לא אחפץ במות המת" (יחזקאל יח, לב), "אמר אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפץ במות רשע" (יחזקאל לג, יא).

לב הדברים

האם תמיד האדם באמת בוחר

גם אם נקבל את זה שיש בחירה, אנו עוד צפויים לשמוע הסברים שונים מדוע הבחירה מצומצמת בהרבה ממה שאנחנו חושבים. יהיו שיגידו שמבחינה ביולוגית כימיקלים שונים במוח משפיעים על החלטותינו רבות. אחרים ידגישו שמבחינה פסיכולוגית הרבה החלטות נובעות מהתת מודע, מתורשה ומדפוסים חשיבה שהסביבה בנתה בנו. טענות כאלו קיימות לרוב, והן לפעמים מחלישות אנשים ביחס לכוחם לבחור, להשתנות ולצמוח. מובן שבטענות אלו קיים גם צד של אמת, אולם צדדים אלו באישיותנו הם שוליים. אם ניתן קצת אמון ברגשות שלנו, נבין שלא לחינם עשה הקב"ה שנגרש שהכול תלוי בבחירתנו. בפסוקים רבים מדגיש הקב"ה את מרכזיותה של הבחירה. הוא רוצה לומר לנו שבאמת בה הכול טמון. החלק של חיינו שבו אנחנו בוחרים, ולא משנה מה האחווים המדויקים שלו, הוא עיקר חיינו. שם יהיו כל החוויות שלנו. הוא החלק המשמעותי של האישיות שלנו, של מי אנחנו באמת. הוא החלק הרלוונטי שבו אחרים רואים אותנו באמת. בחלק הבחירה נמצאות הציפיות של ה' מאתנו, ועל פיו ייקבעו כל שאר העניינים של חיינו. בסוף מבינים שבאמת בכוחנו לשנות הכול. כל חיינו יקבעו על פי בחירותינו. הבחירה היא הכוח של האדם, ומיצוי הפוטנציאל שלו תלוי בה בלבד.

לעילוי נשמת רבי אליהו דדון ז"ל

ד- 269 ואמר אחרי הדברים האלה, כי הבורא אין לו שום הנהגה ° במעשי בני אדם, ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי°. ויש לי אל זה ראיות מדרף המוחש ° ומדרף השכל וממה שבכתב ושבקבלה. מדרף המוחש, שמצאתי האדם שוער ° בנפשו, שיוכל לדבר, ויוכל לשאת, ויוכל לתפש, ויוכל להניח, ואיננו שוער בכח אחר שימנעוהו מחפצו ° כלל. אין הדבר כי אם שהוא מנהיג טבעו בשכלו, ואם יעשה כן יהיה משכיל, ואם לא יהיה סכל.

270 ומן המשכל כי הראיות כבר נתקיימה במה שקדם ° על הפסד היות פעל אחד משני פועלים. ומי שחשב שהבורא מכריח את עבדו על דבר, כבר שם הפעל האחד לשניהם יחד. ועוד שאם היה מכריחו, לא היה ענין לצויו והזהרתו אותו. ועוד אם היה מכריחו על פעל, לא היה נכון לענשו עליו. 271 ועוד שאם היו בני אדם מכריחים, היה הגמול ° ראוי למאמין ולכופר יחד, מפני שכל אחד מהם עשה מה שצוה לו לעשותו. כמו שאם היה חכם משים אחד משני אפנים לבנות והשני להרס, חיב לתת שכר שניהם. ועוד שאם היה האדם מכריח היתה לו טענה, כי ידע כי האדם לא יוכל לנצח יכלת בוראו, וכאשר יתנצל לפניו הכופר שאיננו יכול להאמין בו, מן הדין שיהיה צדיק ° במאמרו, והתנצלותו מקבלת. 272 ומן הכתוב כמו שהקדמנו תחלה (דברים ל, ט): ובחרת בחיים. ומה שבא בחוטאים (מלאכי א, ט): מיידכם היתה זאת הישא מכם פנים וגומר. ומה שבאר שהאדם נקי מחטאיהם, באמרו (ישעיה ל, א): הוי בנים סוררים נאם ה' לעשות עצה ולא מני°. ומה שבאר מהנקותו ממעשה הכוזבים, באמרו (ירמיה כג, כא): לא שלחתי את הנביאים והם רצו וגומר. 273 וממה שיש בקבלה בדברי רבותינו: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנגמרו (דברים י, א): ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה וגומר (ברכות לג, א), ואף על פי שלא נשאר אחר אלה הבאורים דבר שיבקש°, הכחיש הבורא ההכרח ° בשלשה שרשים. הראשון בתמיה, ששם בני אדם לתמה על הענין הזה, באמרו (יחזקאל יח, כג): החפץ אחפץ במות הרשע נאם ה' אלהים הולא וגומר. והשני בקימו שזה הדבר לא יהיה, באמרו (שם, לב): כי לא אחפץ במות המת נאם ה' אלהים וגומר. והשלישי שנסבע על זה, באמרו (שם, לג, יא) אמר אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפץ במות הרשע וגו', וסבב הענין מכל צד וזרו עליו.

הנהגה - פעולה והשפעה. למרי - לאי עשיית רצון ה'. המוחש - המושג בעזרת החושים. שוער - משער, מרגיש. מחפצו - מרצונו. שקדם - שהתבאר מקודם. הגמול - השכר. צדיק - צודק. מני - ממני. שיבקש - לא נותרו ספק ושאלה. ההכרח - היות האדם מוכרח במעשיו.

